

др Слободан Д. Милошевић

ПОСТУПАК НЕМАЧКИХ ВЛАСТИ СА
ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ДИПЛОМАТСКИМ И
КОНЗУЛАРНИМ ПРЕДСТАВНИЦИМА У
ЗЕМЉАМА ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ¹ 1941.
ГОДИНЕ

Од времена немачке окупације Пољске у јесен 1939. до пролећа 1940. на границама западноевропских земаља вршена су незнатна стратегијска извиђања, а било је и мањих оружаних сукоба. За то време нацистичка Немачка се припремала да покори Данску и Норвешку. У првој половини маја 1940, преко Белгије, Холандије и Луксенбурга кренула је у рат против Француске, да би њене снаге до 23. маја изашле на Ламанш и после месец дана приморале Француску на капитулацију. Почетком јуна Немци су неутралисали отпор британских снага код Денкерка и приморали их да се повуку на острва.²⁴²

Развој гогађаја био је неповољан за западне савезнике. Ти догађаји имали су одлучујући утицај на војностратегијску ситуацију у Европи, а посебно на Балкану, нарочито у Југославији.

²⁴² Велимир Терзић, Слом Краљевине југославије 1941, Београд 1982, 275.

После успеха у Западној Европи, Немачка се у освајачкој политици окреће према југу, у првом реду Балкану. Већи број држава на југу Европе већ је био подлегао утицају сила Осовине. Тако су Мађарска, Румунија и Бугарска до 1. марта 1941. приступиле Тројном пакту. Остала је Југославија, на чију је владу почетком 1941. вршен снажан притисак да приступи том пакту. После жестоких дипломатских притисака и убеђивања, Југославија је 25. марта 1941. потписала протокол о приступању Тројном пакту. То није наишло на одобравање код неких војних кругова и патриотски расположеног становништва. У ноћи између 26. и 27. марта војним пучем збачена је влада Цветковић-Мачек и формирана нова, са генералом Душаном Симовићем на челу. Сва настојања нове владе да остане лојална Трећем рајху била су узалудна. Немачка је, без објаве рата, напала Југославију 6. априла 1941.

Под удар немачке освајачке политике дошло је и југословенско дипломатско и конзуларно особље у земљама Западне Европе које је окупирала Немачка. Из истраге која је вршена над тим људима може се закључити да су они били осумњичени за делимичан допринос развоју мартовских догађаја у Југославији 1941. Због тога је сва њихова дипломатска архива била подвргнута строгом преиспитивању.²⁴³

Без икаквих видљивих знакова званичне југословенске политике према немачком дипломатском особљу, Министарство иностраних послова (МИП) Немачке предузимало је превентивне мере за његову заштиту. У вези с тим министар иностраних послова Немачке Јоаким Рибентроп (Јоахим Риббентроп, вон) писао је 2. априла 1941. немачком посланству у Београду да се људство посланства са још четири лица као и сви Немци хитно врате у Немачку до 3. априла. Исти налог важио је и за особље свих конзулата на територији Југославије, осим онога у Загребу, чијем особљу је вероватно загарантована сигурност и пре званичног успостављања усташке власти, односно проглашења Независне Државе Хрватске (НДХ) 10. априла 1941, којом приликом су одлучујући утицај имали Немци, а делом и Италијани.

243 Слободан Д. Милошевић, Немачко-италијански односи на територији окупиране Југославије 1941-1943, Београд 1991, 31.

У поменутом телеграму Рибентроп даје посебно обавештење за немачког посланика и преостало особље посланства у Београду. Њима се одобрава напуштање посланства тек по пријему од МИП-а из Берлина другог телеграма под шифром "Тројни пакт". Уз то, они су имали обавезу да о свему упознају дипломатско особље немачких савезника у Београду.²⁴⁴

Четвртог априла 1941. гаулајтер Штајерске Гарастајен (др Хелмут Гарастајен) телеграмом извештава МИП у Берлину да је немачко конзуларно и царинско особље прешло словеначку границу и отишло у Немачку.²⁴⁵

Припадници немачке националне мањине-фолксдојчери - такође су вршили припреме и иселјавали се у Немачку преко Румуније. Како је јављао немачки конзулат из Темишвара, преко немачког посланства у Букурешту из југословенског дела Баната у Румунију је избегло око 800 фолксдојчера. То су, углавном, били војни обвезници који су избегли са својим породицама. Њихов одлазак био је масовнији, тако да се бројка попела на 2000 особа.²⁴⁶

Све побројане мере МИП-а Немачке имале су за циљ да се избегне реваншизам југословенских власти према немачком дипломатском и конзуларном особљу после хапшења и прогањања југословенског одговарајућег дипломатског особља у земљама Западне Европе. Треба да се истакне да се власти Краљевине Југославије нису надале немачким прогонима југословенског особља. Међутим, није изостала иницијатива појединаца како да се поступи у датом тренутку развоја догађаја. Тако је Иво Андрић, југословенски посланик у Берлину, још 20. марта 1941. писао југословенском министру - председнику да се повуче са положаја посланика у Берлину уколико Краљевина Југославија приступи Тројном пакту.²⁴⁷

244 Архив Војноисторијског института (даље: Архив 7), немачка архива (даље: На), Микротека, Бон-2, снимак 2-4.

245 Исто, Бон-4, сн. 44.

246 Исто, Бон-2, сн. 362.

247 Живот једног краља - Мемоари Петра 2 Карађорђевића, Београд 1990.

После немачке окупације Француске, део југословенског посланства налазио се у Паризу, а део у Вишију. Особље из Париза тражило је од немачких власти да му дозволе прелазак у Виши, што им није удовољено. Поновљени захтев 6. априла да део посланства пређе у Виши опет одбијен. Овога пута им је објашњено да ће прво бити пребачени у једно место на швајцарској граници, а одатле, после неколико дана, преко територије Швајцарске у Виши. Осмог априла на париској железничкој станици предат је немачким војним властима списак југословенских дипломата које су оне спровеле у Констанцу на Боденском језеру. На том списку налазиле су се следеће личности:

- ♦ др Василије Војиновић, специјални аташе посланства Краљевине Југославије у Паризу;
- ♦ Божић, секретар посланства;
- ♦ Предић, генерални конзул у Лилу, и Радосављевић, његов помоћник, са особљем конзулата;
- ♦ Богдан Смиљанић, генерални конзул у Мецу, са особљем конзулата;
- ♦ др Стефановић, почасни конзул у Дижону;
- ♦ Лисичић, секретар париског посланства, са особљем;
- ♦ др Александар Боди, бивши помоћник министра иностраних послова;
- ♦ Михаило Глушчевић, бивши секретар Министарства иностраних послова, са породицом;
- ♦ Владимир Мариновић, бивши секретар МИП-а са супругом;
- ♦ др Јовановић, лекар у посланству;
- ♦ Драгић Милићевић, адвокат посланства;

- ♦ извесна госпођа Христић и др.²⁴⁸

У поменутом списку не налази се име Душана Томића, генералног конзула у Паризу, који је такође допремљен у Констанцу са осталим особљем посланства.²⁴⁹

После подне 9. априла 1941. године париска група дипломата допремљена је у Констанцу. Ту су затекли особље посланства из Берлина, које је пристигло с Ивом Андрићем. Поред њих, ту су били: већина генералних конзула са немачке територије, затим представници посланства и конзулата из белгијске, холандске и пољске територије, протектората Чешке и других. Укупно их је са породицама било 185, а по другим подацима 200.²⁵⁰

Истог дана увече југословенско дипломатско особље из Француске пребачено је на острво Рајхенау и смештено у усамљени хотел наводно због недостатка простора у Констанци. Овде су задржани петнаест дана, и за то време нису смели да се виђају са колегама из берлинског посланства, јер су их чувале полиција и жандармерија.

У другој половини априла међу поменутиим дипломатским особљем Гестапо је тражио Хрвате и Словенце. То су утврђивали на основу њихових личних података. Нудили су им одлазак кућама, уколико прихвате да ступе у службу новостворене НДХ.

Крајем априла париска група југословенских дипломата пребачена је на другу страну Боденског језера, у Линдау, и смештена у хотелу "Бад Шахен", заједно са особљем из Берлина. Овде је режим становања био нешто блажи. То се види по томе што су могли да шетају пре подне испод хотела у дужини до 200 метара, и после подне од 16

248 Архив Југославије (даље: АЈ), фонд емигрантске владе Краљевине Југославије 1941-1945, 103-35-198 (Заробљеници и интернирци), Извештај др Василија Војиновића, специјалног аташеа посланства Краљевине Југославије у Француској-председнику краљевске владе у Лондону (без датума).

249 Архив Србије (даље: А 5), фонд Земаљске комисије Србије за утврђивање ратних злочина, кутија 28. (даље: ЗКСУРЗ); Веселин Ђуретић, Влада на беспућу, Београд 1982,25-30.

часова до вечере. За све време шетње њихови чувари били су гестаповци и жандарми у униформама.

У другој половини маја 1941. у хотел "Бад Шахен" допремљен је део југословенског посланства из Атине, које је предводио секретар Кулић. У пратњи немачких власти тамо су стигли преко Софије, Београда и Загреба. Ова група је делила судбину затеченог југословенског дипломатског особља у поменутом хотелу.

Раније незваничне вести о прикупљању југословенских дипломата на једном месту у циљу транспортовања у Југославију почињу да се остварају. Иако је већина њих желела да се врати у земље где су раније службовали, овом приликом то није остварено. Немачке власти су спроводиле своје планове.

Тридесетог маја, после подне, сакупљено југословенско дипломатско особље у Констанци укрцано је у лађу и превезено до места Линдау. Одатле, посебним возом који је дошао из Берлина, са новим особљем Гестапоа и једним секретаром немачког посланства у Београду који их је допремио у тај град 1. јуна преко Инсбрука, Беча, Пеште и Винковаца. Од три сата ујутру до дванаест композиција са око 200 чланова дипломатског особља чекала је на споредном колосеку железничке станице у Београду. Дакле, обистинило се немачко обећање да ће дипломатско особље стићи у Београд. Међутим, њихова радост је брзо помућена. Окупаторске власти су их поделиле, вероватно према политичким критеријумима. Већина их је отишла кућама, а преостали су задржани у месту. Они који су непредвиђено отишли кућама, а требало је да буду задржани, хапшени су на улици, тј. на путу до куће.

Међу особљем које је задржано у месту такође је вршено подвајање. Једна група дипломата враћена је у Немачку, и то: Радован Шуменковић, генерални конзул у Прагу; др Августин Мишетић, ген. конзул у Грацу; Миливоје Пандуровић, ген. конзул у Хамбургу; Бранислав Димитријевић, ген. конзул у Диселдорфу; Војислав Јаковић, ген. конзул у Минхену; Бошидар Стефановић, чиновник ген. конзулата у Прагу.

Друга група југословенских дипломата је са железничке станице одведена директно у затвор Гестапоа у улици краља Александра бр. 5 (сада Булевар револуције, Трг Николе Пашића, зграда срушена),

и то: Сретен Стојковић, ген. конзул у целовцу; Богдан Смиљанић, ген. конзул у Мецу; Сава Крстић, секретар конзулата у Мецу.²⁵¹

Прва група југословенских дипломата која је враћена у своја ранија места службовања, претежно у Немачку, смештена је у тамошње затворе. После одређеног времена транспортовани су у концентрациони логор Ораниенбург, у близини Берлина. Појединци из ове групе доспели су у логор Дахау, а одатле у Ораниенбург.

Друга група дипломата из затвора гестапоа у Улици краља Александра број 5 пуштена је кућама, али се тамо нису дуго задржали. Почетком 1942. одведени су у логор на Бањици, па опет у затвор Гестапоа. После неког времена одведени су у Немачку, у Ораниенбург и друге заробљеничке логоре. Они су тамо одведени са преосталим активним официрима Југословенске војске који су у априлском рату избегли заробљавање и остали код својих кућа. Познати су под називом "дангубаши", јер нису хтели да се ставе у службу квислиншкој власти генерала Милана Недића.²⁵²

У логору у Ораниенбургу нашло се дипломатско особље из прве и друге групе југословенских дипломата. Пратила их је заједничка судбина све до повратка у Југославију после ослобођења из заробљеничких логора 1945.

Од групе конзуларних представника, њих девет, интернираних у Ораниенбург, па у логор у Белсен, остала су у животу само четворица. Умрли су Јосип Логар, Брана Димитријевић, Крањц, Сава Крстић и Димитрије Пашковић. Поред њих, живот су изгубили: Иван Вукотић, који је ухапшен у Београду фебруара 1944. и депортован у логор Бухенвалд, где је умро 1945;²⁵³ Илија и брат му Александар Милакић, ухапшени од Гестапоа у Београду и

251 АС, фонд ЗКСУРЗ, кут, 28, Изјава Душана Томића, ген. конзула у Паризу, 19.2.1945.

252 Исто, Изјава Пандуровић Софије од 5.3.1945.

253 Драгољуб М. Кочић, Југословени у концентрационом логору Бухенвалд, Београд 1992, 253.

стрелјани 1943; Ђорђе Маринковић, ухапшен у Београду и интерниран у Матхаузен, где је умро 7. априла 1945.²⁵⁴

Према томе, од осамнаест чиновника МИП-а, њих девет је стрелјано или умрло у логору.²⁵⁵

Интересовање југословенског краљевског посланства у Берну о судбини дипломатског и конзуларног особља

Хапшење и протеривање југословенског дипломатског и конзуларног особља у земљама Западне Европе које је окупирао нацистичка Немачка није остало незапажено код краљевских институција у другим европским земљама. На том плану је краљевско посланство у Берну 8. маја 1941. писмом тражило од краљевског посланства при Светој столици да се заинтересује код Ватикана за југословенско дипломатско и конзуларно особље у Немачкој. Пре тога Ватикан је обавештен од свог нунција у Берлину да се поменуто особље налази у месту Линдау, у хотелу "Бад Шахен". Друго писмо је упутило посланство 12. маја, а Ватикан је обавештен 17. маја 1941.

Поставља се питање: Зашто је пошта краљевског посланства ишла преко Ватикана, а не из Швајцарске? Одговор на то питање је: немачке су власти забраниле да Швајцарска влада заступа интересе Краљевине Југославије.

Ватикан је преко свог нунција одговорио краљевском посланству при Светој столици, овај одговор последио у Берн. У њему пише да је немачка влада вољна да репатрира југословенске дипломате у завичај. То је било у време када су они заиста били транспортовани у Београд, али је тамо извршено њихово прегруписавање. То је свакако учињено на основу нових података о томе шта је ко од њих

254 Миодраг Милић, Југословени у концентрационом логору Матхаузен, Београд 1992, 430.

255 АЈ-110, фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.

радио раније. О томе је краљевски МИП у Лондону обавештен крајем децембра 1941.²⁵⁶

Према мишљењу компетентних личности, у историји дипломатије није познато да су дипломатски представници зараћених држава позивани на одговорност, хапшени и држани у затворима само зато што су вршили своју дужност. Ово је, дакле, био преседан.

Већину наших дипломатских представника снашла је иста судбина као и заробљене припаднике Југословенске војске: нашли су се у заробљеничким и концентрационим логорима широм Немачке.

256 "АЈ, 372-16. Посланство Краљевине Југославије при Светој столици у Риму.